

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ КУЛЬТУРИ ЛІЙЧАСТОГО ПОСУДУ НА ЇЇ ПІВДЕННО-СХІДНОМУ ПОГРАНИЧЧІ

Андрій ГАВІНСЬКИЙ¹, Войцех ПАСТЕРКЄВІЧ²

¹*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна, e-mail: andrham@ukr.net*

²*Жешівський університет,
вул. Монюшка, 10, 350015, м. Жешів, Польща, e-mail: wojpas@vp.pl*

Південно-східне пограниччя культури лійчастого посуду окреслюється басейнами Дністра та Західного Бугу в межах Львівської і Волинської областей України. На шляху подальшого просування на схід стояла більш могутня – трипільська культура. Багаторічне вивчення цих культур показує, що найбільша кількість імпорту трапляється в найближче розташованих між собою поселеннях, відстань між якими становить близько 30–50 км. Проте окремі предмети фіксуються глибоко в середовищі сусідів (Броночіци, Камінь Лукавський, Жванець, Бринзени). Взаємозв'язки між ними були мирними і не призвели до суттєвих змін у матеріальній чи духовній культурі цих племен. Кількість імпорту в їхніх середовищах не перевищує 1%. Ці контакти розпочалися приблизно 3700/600 рр. до н. е. і тривали впродовж етапу СІІ трипільської культури, до кінцевого часу існування культури лійчастого посуду (2800 рр. до н. е.). На Волині, зокрема в басейнах Горині та Вілії, ці зв'язки були значно сильнішими, ніж у верхів'ях Дністра та Бугу, що, очевидно, пов'язано зі шляхами до покладів кременю, контрольованих трипільською культурою. Серед груп трипільської культури, які взаємодіяли з культурою лійчастого посуду, були: кошиловецька, бринзенська, вихватинська та типу Городськ.

Ключові слова: культура лійчастого посуду, трипільська культура, контакти, імпорти, пограниччя, зв'язки, обмін.

Одна з найбільших європейських культур доби енеоліту – культура лійчастого посуду (КЛП) у своєму просуванні на схід зупинилася в басейнах Верхнього Дністра та Західного Бугу на межі із більш могутньою трипільською культурою (ТК). Це були різні цивілізаційні світи – середньо-північноєвропейський (КЛП) і надчорноморсько-балканський (ТК) [Pelisiak, 2005, s. 32; 2007, s. 84; 2008, s. 395]. Про їхні зв'язки писало чимало дослідників [Захарук, 1959; Збеневич, 1976, с. 44–45; Koško, 1981 s. 150–158; Мовша, 1985; Jastrzębski, 1985; 1988; 1989; Щібор, 1994; Videiko, 2000; Ткачук, 2003; Rybicka, 2008, s. 483–493; 2016]. З появою нової джерельної бази спробуємо ще раз розглянути цю тему.

Знахідки імпорту ТК у середовищі КЛП. Про відносини між КЛП і ТК можна говорити, насамперед, на основі “імпортних” знахідок кераміки. Основна кількість імпортованої трипільської кераміки трапляється на поселеннях КЛП, розташованих у пограничній зоні із ТК (Волинська та Львівська області), приблизно по лінії приток верхньої течії Дністра і Західного Бугу [Захарук, 1959, с. 64, 65]. Проте окремі з них потрапляли далеко на захід – аж до р. Вісли, зокрема такі матеріали відомі з поселень Броночіци та Камінь Лукавський, що за 250 км від найближчих трипільських пам'яток. На останньому з них знайдено чотири уламки посуду, виготовленого із глини з домішкою товченої мушлі, які хронологічно можуть належати до етапу СІІ [Kempisty, 1968, s. 377–379, гус. 1; Збеневич, 1976, с. 44]. Останніми роками кераміка ТК все частіше виявляється глибше на захід від прикордонної зони з КЛП. Поодинокі фрагменти кераміки знайдено в Жешівському Передгір'ї, на поселеннях Сколошов [Rogoziński, 2014, s. 50, fot. 3], Павлосьов [Rybicka, Król, Rogoziński, 2014, s. 240, гус. 68] та Янковіци [Dębies, Pelisiak, 2015, s. 107]. Потрібно відзначити, що кількість знахідок трипільської кераміки на

поселеннях КЛП дуже незначна, представлена поодинокими фрагментованими частинами посуду. На жодній із пам'яток не знайдено цілої посудини ТК. На таких досліджуваних поселеннях, як Лежниця, Малі Грибовичі, Старий Добротвір, Тадані, Винники-Лисівка, Рудники, Которини III кількість "імпортів" становить близько 10 одиниць. При цьому більшість виявлена в культурному шарі, рідко – в об'єктах, наприклад, у житлових спорудах у Которинах III і Винниках-Лисівці. Найбільше таких знахідок (близько 100 екземплярів) представлені на західноволинських пам'ятках КЛП Зимне та Грудеку.

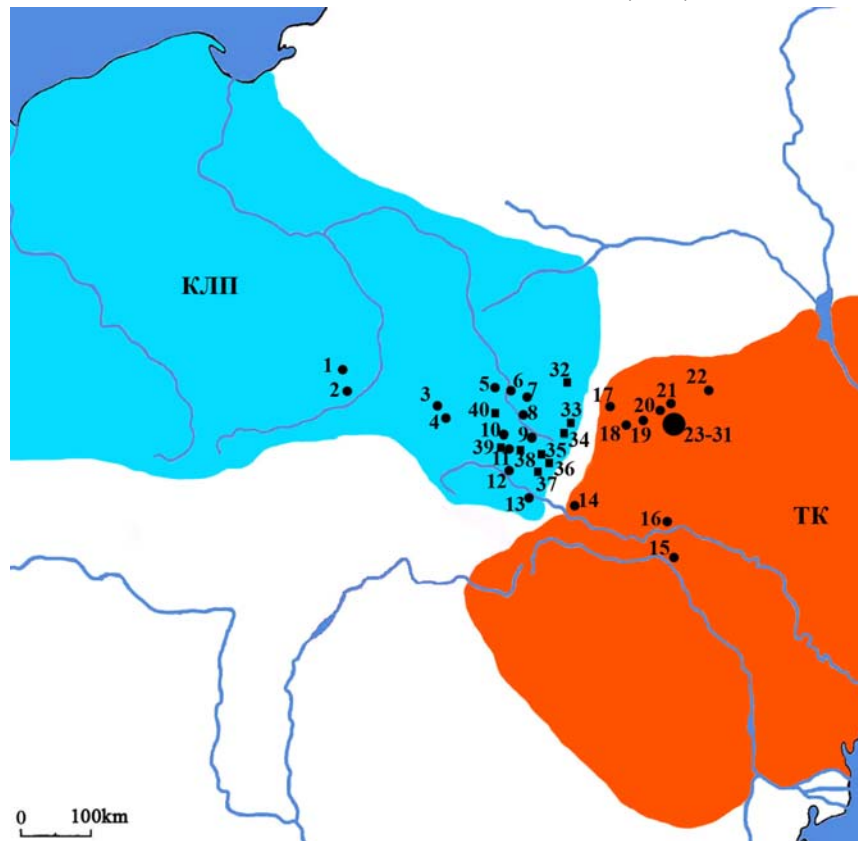

Рис. 1. "Імпорти" на карті поширення культури лійчастого посуду (КЛП) та трипільської культури (ТК): 1 – Броночіци, 2 – Камінь Лукавський, 3 – Павлосьов, 4 – Сколошов, 5 – Грудек, 6 – Лежниця, 7 – Зимне, 8 – Старий Добротвір, 9 – Тадані, 10 – Малі Грибовичі, 11 – Винники-Лисівка, 12 – Рудники, 13 – Которини, 14 – Більшівці, 15 – Бринзени, 16 – Жванець, 17 – Ярославичі, 18 – Костянець, 19 – Стовпець, 20 – Стеблівка, 21 – Старий Мильськ, 22 – Нова Чортгорія, 23-31 – район Острога: 23 – Могиляни, 24 – Межиріч, 25 – Розваж, 26 – Вельбівно, 27 – Хорів, 28 – Новомалин, 29 – Острого-Земан, 30 – Острого-Академічна, 31 – Острого-Каплиця. Квадратом відзначено пізньотрипільські поселення та окремі знахідки на території КЛП: 32 – Голишів, 33 – Накваша, 34 – Підгірці, 35 – Глиняни, 36 – Словіта, 37 – Костенів, 38 – Підберізіці, 39 – Винники-Жупан, 40 – Вишнівка

Fig. 1. "Imports" on the map of spreading of Funnelbeaker culture (КЛП) and Trypillia culture (ТК)

Досить ґрунтовний аналіз трипільських "імпортів" із поселення Грудек представив Й. Щібор. Він відзначає, що тут трапляється кераміка з домішками піску і шамоту, характерна для матеріалів типу Листвин, домішка жорстви та слюди переважає у кераміці східноволинських типів Городськ і Троянів, а додавання товчених черепашок притаманне для

типів Вихватинці й Гордінешти над Середнім Дністром та Прутом [Щібор, 1994, с. 33]. Дослідник вказує, що виявлений на поселенні посуд представлений уламками, а це значно ускладнює цілісну реконструкцію форм та оздоблення. Частина знахідок має розписний орнамент.

Мальоване декорування виконане чорною або брунатно-чорною фарбою, іноді червоною. Найчастіше застосований елемент – криволінійні стрічки, що складаються з однієї або двох тонких ліній, які проходять між двома широкими смугами. Тонкі лінії подекуди замінені зигзагом або смугою чорного кольору. У значній кількості трапляються композиції у вигляді хвилястих ліній, так звані вії. Відзначено також мотиви косої (або прямокутної) сітки, що може бути заповнена червоною фарбою.

Крім цього, попадаються характерні трикутники, намальовані під краєм вінець. Частину цих елементів розпису Й. Щібор відносить до матеріалів типу Жванець–Кубань–Бринзени з

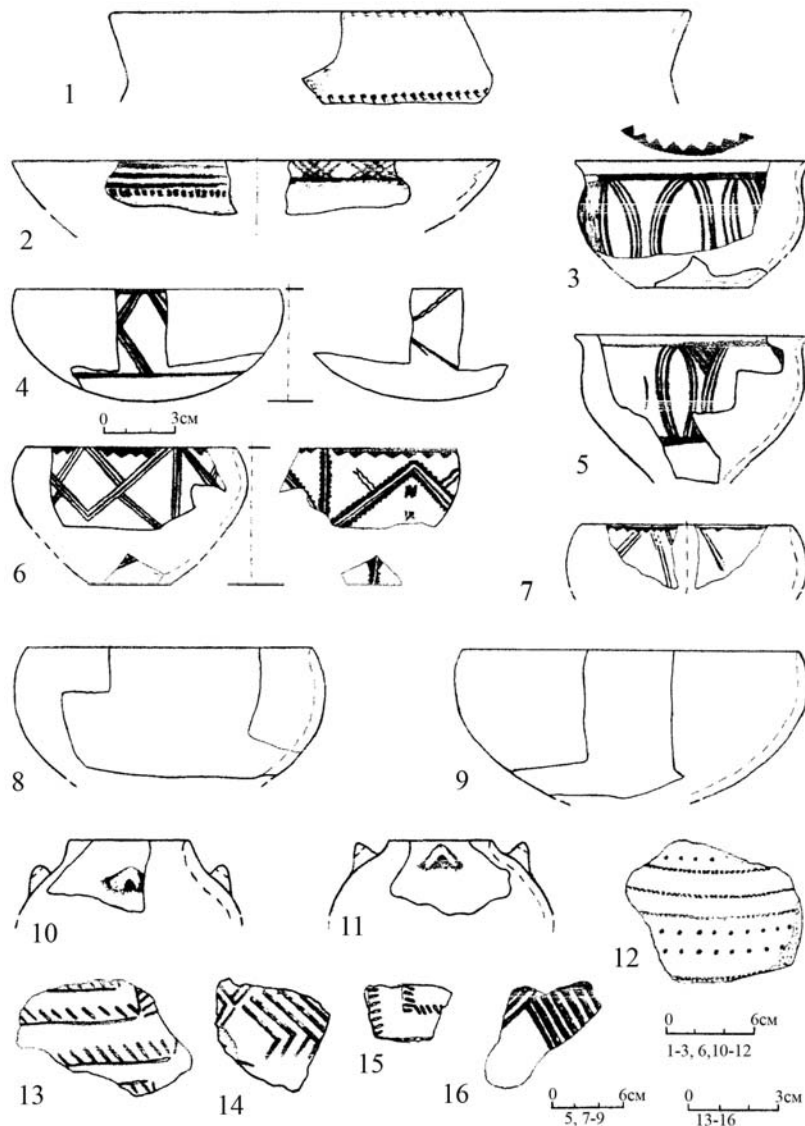

Рис. 2. Знахідки кераміки ТК на поселенні КЛП Грудек (за Gumiński, 1989, рис. 53–55)

Fig. 2. Finds of ceramic ware of Trypillia culture on the settlement of Funnelbeaker culture Grudek (by Gumiński, 1989, рис. 53–55)

межі річчя Прута і Дністра, а деякі мотиви “ниток” (намальовані чорною або брунатною фарбою смуги з 2–3 ліній, трикутники, хвилясті лінії під краєм, а також коса сітка або так звані вії і заповнення частин смуг червоною фарбою) дуже типові для мальованої кераміки типу Городськ [Щібьор, 1994, с. 33].

Іншу групу кераміки з Грудека становлять фрагменти, декоровані шнуром, миски з характерним загнутим до середини та розширеним краєм. У декоруванні зареєстровано рівневі шнурові нитки і відповідний мотив косої сітки (на краях мисок). Супутні до них елементи оздоблення виконані округлим та прямокутним штампом, а також надрізами на краях. Такі

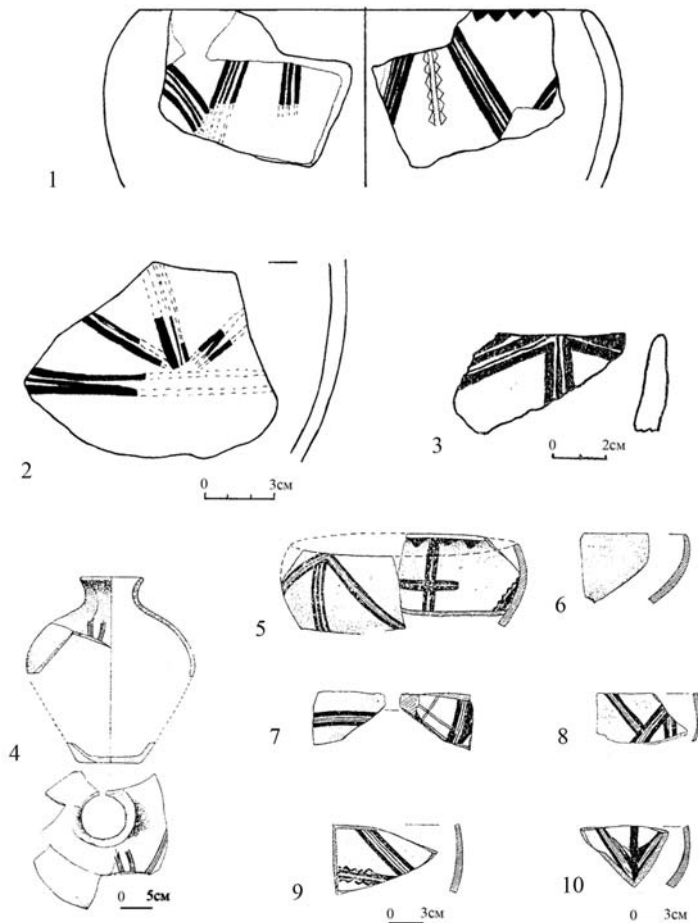

Рис. 3. Трипільські “імпорти” на поселеннях культури лійчастого посуду. 1–3 – Лежниця-Чуб (1, 2, за Jastrzębski, 1985, fig. 8: 2; 6: 1; 3, за Михальчишин, 1998, рис. 1: 3); 4–10 – Зимне (Захарук, 1959, рис. 3, 4)

Fig. 3. Trypillia “imports” on the settlements of Funnelbeaker culture. 1–3 – Lezhnysia-Chub (1, 2, by: Jastrzębski, 1985, fig. 8: 2; 6: 1; 3, by Михальчишин, 1998, fig. 1: 3); 4–10 – Zymne (Захарук, 1959, fig. 3, 4)

мотиви: у вигляді ряду трикутних зубчиків, зигзагоподібних та прямих ліній, що часто поєднуються між собою [Захарук, 1959, с. 61; Пелецишин, 2004, с. 142]. На думку одного з дослідників поселення Зимне Ю. Захарука, кераміка з таким орнаментом характерна для трипільських пам'яток етапу СІІ, а її аналогії трапляються в Кошилівцях, Семенові-Зеленчому, Сандраках, Паволочі, які найближче розташовані до території, зайнятої КЛП [Захарук, 1959,

мотиви притаманні для типу Городськ, але зважаючи на фрагментованість знахідок і неможливість статистичного визначення походження більшості із них, належало б, однак, визначити їх у загальних рисах як тип Листвин-Городськ [Щібьор, 1994, с. 33]. Подібної думки дотримується й ще один дослідник поселення Грудека С. Ястжемський, який відносить виявлену трипільську кераміку до городсько-волинського типу [Jastrzębski, 1985, s. 81].

Розгорнутий опис трипільської кераміки із Зимного подає М. Пелецишин. За його підрахунками тут виявлено близько 100 фрагментів кераміки, які могли належати 25 посудинам. Колекція представлена лише столовим посудом, який має якісний випал та не містить домішок у керамічному тісті, колір поверхні коричнево-сірого забарвлення. На думку дослідника, така однотипність могла походити з одного чи двох близько розташованих трипільських поселень упродовж відносно короткого часу [Пелецишин, 2004, с. 142]. Найбільш вживаним орнаментом на кераміці була композиція у вигляді стрічки з чотирьох різної ширини ліній, нанесених темно-коричневою фарбою. Внутрішні лінії тонкі, а зовнішні ширші. На деяких фрагментах посуду присутні й інші

с. 61]. Серед типів трипільського посуду з поселення Зимне найчисельніше попадаються напівсферичної форми чаші порівняно невеликих розмірів. Також виявлено кілька амфор, яких М. Пелещишин розділяє на два типи. До першого належать вироби середніх розмірів із дуже опуклим корпусом, вузькою високою горловиною та низькими розхиленими вінцями. Амфори другого типу були менших розмірів, мали кулясту форму та низьку шийку. В одному екземплярі виявлено верхню частину невеликого приземкуватого горщика з високою розхиленою шийкою і заокругленою нижньою частиною [Пелещишин, 2004, с. 142–144, рис. 65].

Трипільська кераміка також виявлена й на поселенні Лежниця-Чуб. Із досліджень О. Цинкаловського маємо кілька уламків розписної кераміки, серед яких виділяється частина миски, орнаментована різної товщини лініями в поєднанні із зигзагом і трикутними зубчиками [Jastrzębski, 1985, fig. 6], аналогічно до знахідок із Грудека та Зимного. Очевидно, сюди ж можна зарахувати й колекцію, яку виявив М. Пелещишин у 1962 р. Посуд виготовлений з добре відмуденої глини із незначною домішкою мікро-часток шамоту, поверхня заглажена та марка на дотик, охристого кольору. В окремих виробах злам стінок сірого кольору. Серед знахідок виділяються два уламки і вісім профільованих фрагментів посудин. Частина з них походить із культурного шару, а чотири артефакти – з наземної житлової споруди. Виділяються дві миски сферичної форми із нахиленими до середини вінцями діаметрами 12 см та 13 см і ще один виріб півокруглої форми діаметром верхньої частини 22 см. Інша посудина має розхилені назовні вінця діаметром близько 22 см та виражено опуклий тулуб, що різко звужується до дна. Виокремлюється незначних розмірів кухлик конічної форми діаметром вінець 6 см. В одному екземплярі наявна посудинка грушеподібної форми з діаметром тулуба 10 см. Два денця діаметрами 14 см мають плоску основу і сильно розхилені стінки.

У Верхньому Побужжі трипільські речі трапляються у значно меншій кількості, ніж на Волині. Так, у Таданях виявлено фрагменти 12 посудин, переважно мисок. Virізняється фрагмент чаші півсферичної форми з розписом темно-коричневою фарбою у вигляді дугоподібних ліній в поєднанні з трикутними зубчиками [Пелещишин, 1989, с. 270–272]. Особливими є знахідки близько 10 фрагментованих жіночих фігурок, виготовлених із глини з домішкою піску сіро-коричневого кольору, які, на думку дослідника, неабияк подібні до трипільських виробів із Хорева [Пелещишин, 1989, с. 271]. На поселенні Винники-Лисівка виявлено понад 40 уламків кераміки ТК, серед яких виділяються кілька мисок округлої та

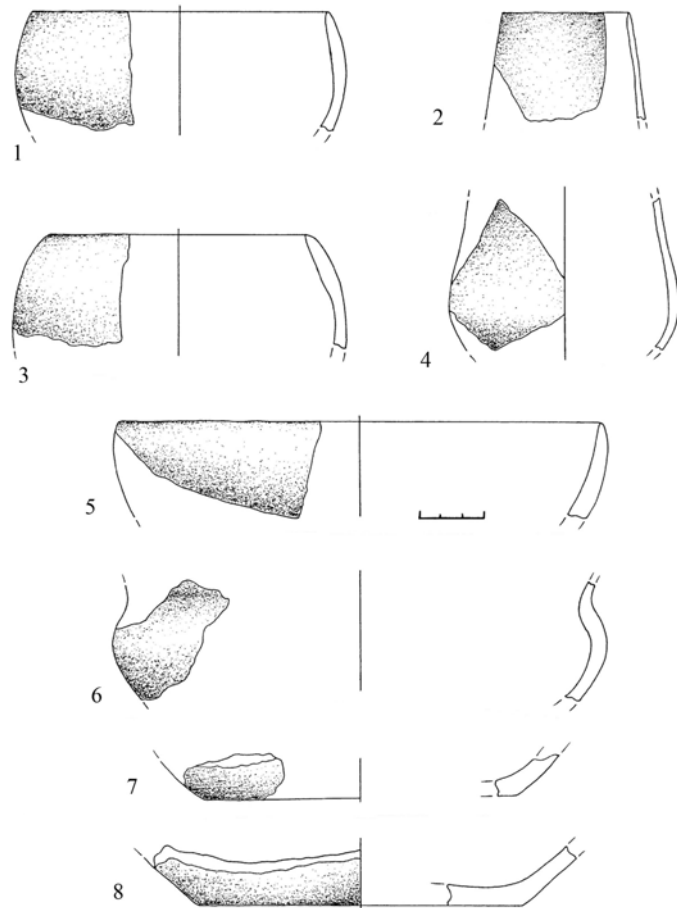

Рис. 4. Трипільські “імпорти” на поселенні культури лійчастого посуду Лежниця-Чуб

Fig. 4. Trypillia “imports” on the settlement of Funnelbeaker culture Lezhnytsia-Chub

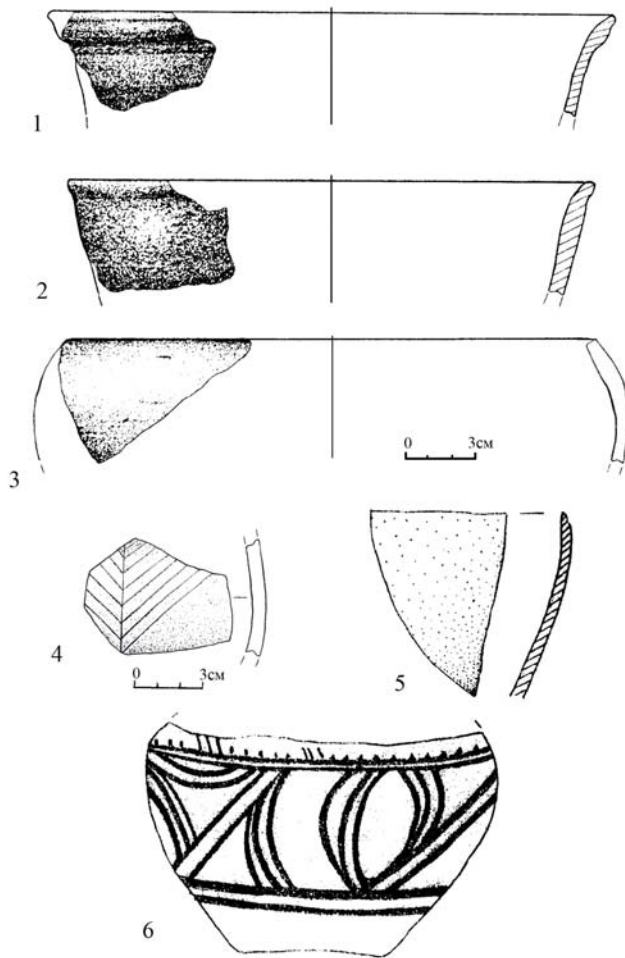

Рис. 5. Знахідки кераміки ТК на поселеннях КЛП. 1–2 – Малі Грибовичі, 3 – Винники–Лисівка, 4–6 – Тадані (Пелешишин, 1978, рис. 29; 1979, рис. 29: 3, 6)
 Fig. 5. Finds of ceramic ware of Trypillia culture on the settlements of Funnelbeaker culture. 1–2 – Mali Grybovychi, 3 – Vynnyky–Lysivka, 4–6 – Tadani (Пелешишин, 1978, fig. 29; 1979, fig. 29: 3, 6)

[Конопля, Никольченко, 1979, с. 343–344; Конопля, 1980, с. 286–287], Голишів, Хорів [Пелешишин, 1997, с. 110; 1998, с. 45–72], Костянець–Листвинщина [Пелешишин, 1973, с. 62, рис. 4: 15], Новомалин–Подобанка [Rybicka, Diachenko, 2015; Rybicka, 2016, rys. 1–11], Кургани [Вертелецький, 2016, рис. 11: 12–16; Rybicka, 2016, rys. 15, 16]. Окрім класичних лійчастих горщиків, практично на кожній із цих пам'яток знайдено багато орнаментованих фрагментів горщиків, особливо кубки з вухами типу *ansa lunata*: рослинні мотиви, шнур, лінії зигзагів та лінії, виконані у стилі брудзового орнаменту. Окремі з них, як відзначає М. Пелешишин, вирізняються складом керамічного тіста (значна кількість – домішки шамоту) і значно “примітивніші” від тих, які трапляються на поселеннях КЛП. На думку цього ж дослідника, такі речі могли виготовити самі трипільці за зразком посудин КЛП [Пелешишин, 1997, с. 109, рис. 37; 1998, с. 91]. Тут потрібно зазначити, що подібні мотиви орнаменту мають прямі аналогії з території Польщі (район Куяв) із баденізованих пам'яток КЛП [Rybicka, 2004, rys. 100; 2008, fig. 1–2, 7–10] на зразок Кучково 1, Пецькі 1 [Przybył, 2009, s. 221, 227], Радзійов Куявський 4 [Rybicka, 1991] та низки інших лійчато-баденських пам'яток у верхів'ях Вісли [Kruk, Milisauskas, 1983].

конічної форми. Посуд не орнаментований, часто маркий на дотик. Подібна ситуація і в Малих Грибовичах [Гавінський, 2009, с. 190, рис. 15: 13, 14; 34: 1, 2].

Кераміка ТК також трапляється й на верхньодністрянських поселеннях КЛП. Так, на Которинах III така колекція представлена 13 екземплярами. Трипільський посуд виготовлений переважно з чистої глини, а у трьох уламках простежено незначну домішку шамоту. Посуд випалений якісно, його стінки міцні, заглажені, світло-коричневого та коричневого кольору. Кілька екземплярів належать тонкостінним виробам із маркою поверхнею. Серед колекції знахідок виділяється миска півкруглої форми із заокругленими вінцями діаметром 23 см. У її верхній частині помітні залишки фарби сірого кольору. Два денця діаметрами 13 см і 14 см мають рівне дно та помірно розхилені стінки [Hawinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, rys. 24].

Імпортні знахідки КЛП у середовищі ТК. Більш інтенсивними були контакти на Волині. У басейні Горині та Вілії на сьогодні відомо низку поселень ТК із керамікою КЛП: Межирич, Розваж, Могилани, Вельбівне, Стеблівка, Стовпець, Острог-Земан, Острог-Академічна, 12 [Позіховський, Вертелецький, 2010, с. 330; Прищепа, Бондарчук, Позіховський, 2010, с. 335, 336; Pasterkiewicz..., 2013], Острог-Каплиця [Вертелецький, 2013, с. 19, рис. 3: 11–13], Старий Мильськ [Sulimirski, 1968, s. 170–171, 207, fig. 20: 5], Ярославичі

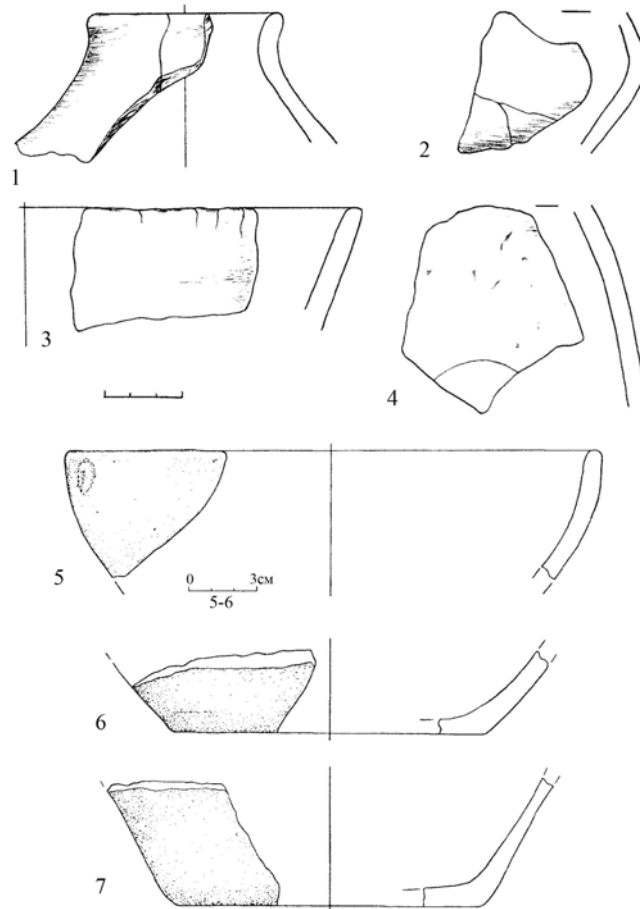

Рис. 6. “Імпорти” ТК на поселеннях КЛП Камінь Лукавський (за Kempisty, 1968, рис. 1) та Которини (5–7)
Fig. 6. “Imports” of Trypillia culture on the settlements of Funnelbeaker culture Kamin’ Lukavs’kyi (by Kempisty, 1968, рис. 1) and Kotoryny (5–7)

У районі Дністра найближча пам’ятка ТК з імпортами КЛП – поселення Більшівці, що приблизно за 25 км від прикордонної зони із КЛП. Тут виявлено близько 100 уламків кераміки, серед яких відзначаються класичні для КЛП вінця із штаповим орнаментом у вигляді стовпчика та шнура [Ткачук, 2003]. Взаємодії між КЛП і ТК відбувалися не лише у прикордонній зоні, а й далеко поза нею. Так, окремі предмети КЛП, зокрема мініатюрна глиняна сокирка та фрагмент вінець, знайдені на поселенні Нова Чорторія на р. Случі (Житомирська область) [Захарук, 1956, с. 130, 133]. У житлах № 1 і № 2 поселення Жванець (Хмельницька область) знайдено цілу посудину КЛП, чотири вінця і два колінчастих вушка [Мовша, 1970, с. 85; 1985, с. 24, рис. 2: 2–7; 3; 4].

При цьому потрібно звернути увагу, що вказана приземкувата посудина з високими до половини висоти вінцями – не типова форма для пам’яток КЛП басейнів Дністра та Західного Бугу – має аналогії серед куявських пам’яток Польщі типу Гай і Шалей, які належать до кінцевої вюрецької фази [Chmielewski 1952, s. 86–92, рис. 56]. Подібно датуються й об’єкти із Жванця, у яких виявлені згадувані імпорти КЛП 3209±106 BC, 3205±89 BC [Videiko 1999, tabl. 2].

Ще кілька предметів виявлено в житлі № 20 на поселенні Бринзени III, що розташовані в Північній Молдові [Маркевич, 1981, с. 176, 177, рис. 108: 2, 9]. Тут вирізняється амфора з прямими високими вінцями та роздутим тулубом із чотирма вушками. Такий тип має аналогії

в Радзійові Куявськiм 1 із пiзньюорецької фази (яма "iз збiжжям") [Rybicka 1991, рис. 3]. Такi знахiдки ставлять чимало запитань про характер взаємозв'язкiв обох культур: чи вони були настiльки глибокими, чи це вияв мiсцевого виробництва?

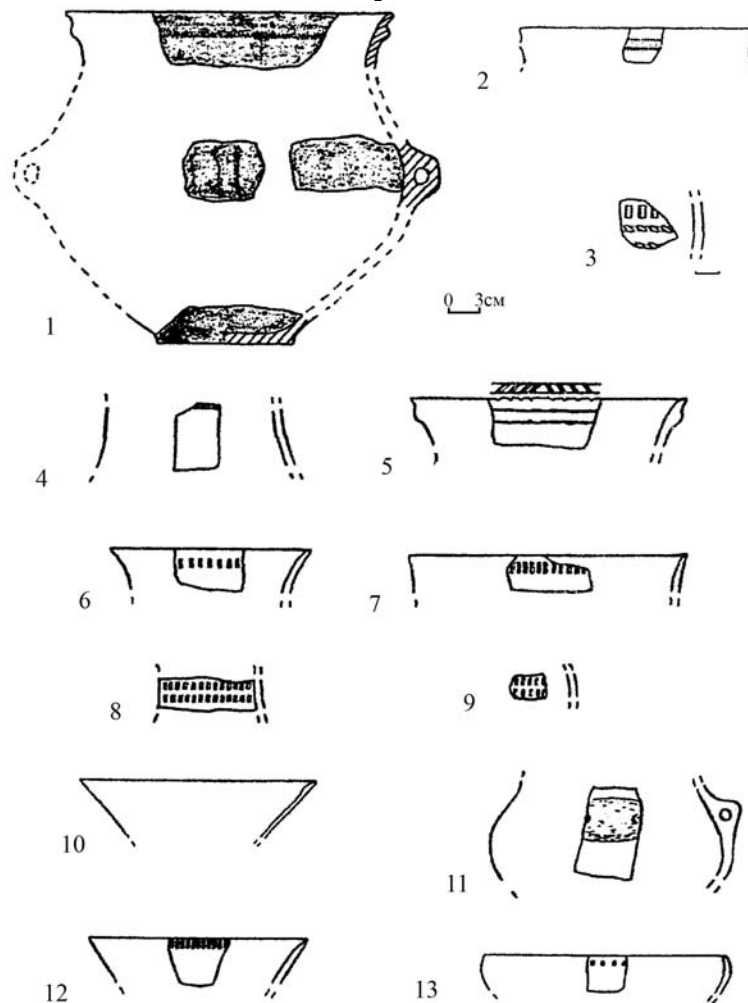

Рис. 7. Знахiдки керамiки КЛП на поселеннi ТК Бiльшiвцi (за Ткачук, 2003, рис. 1)

Fig. 7. Finds of ceramic ware of Funnelbeaker culture on the settlement of Trypillia culture Bilshivtsi (by Ткачук, 2003, fig. 1)

Елементи впливу ТК на КЛП. Як вiдзначає чимало дослiдникiв, взаємозв'язки КЛП iз трипiльським населенням розпочалися досить рано, приблизно в кiнцi етапу СI – початку СII ТК [Захарук, 1959, с. 68; Мовша, 1985, с. 27; Ткачук, 2003, с. 11; Щiбьор, 1994, с. 43; Przybył, 2009, р. 29]. Майже 800-лiтнє "спiлкування" (3600–2800 рр. до н. е.), не могло не позначитися на культурних запозиченнях. Якщо говорити про вплив ТК на КЛП, то можна видiлити кiлька моментiв. Насамперед, це позначилося на змiнi деяких форм посуду, зокрема, це стосується кулястих амфорок, амфор без вух, глибоких сферичних мисок, мисок iз зрiзаними до середини вiнцями, а також горщикiв iз виступами для накривок [Щiбьор, 1994, с. 34; Bronicki, 1998, s. 89; Videiko, 2000, р. 43; Бронiцкi, 2005, с. 232; Kadrow, 2005, s. 13]. Двi з таких накривок виявлено на поселеннi у Грудеку [Щiбьор, 1994, с. 34] й одну – в Зимному [Пелешин, 2004, с. 104, рис. 55: 8]. Накривка iз Зимного була виявлена разом iз посудинкою (амфора) в одній iз ям КЛП. Це єдиний на сьогоднi такий "комплекс" у цьому регионi. Потрiбно зазначити, що на кiлькох поселеннях трапляються посудини з виступами iз внутрiшньої сторони для накривок. Проте

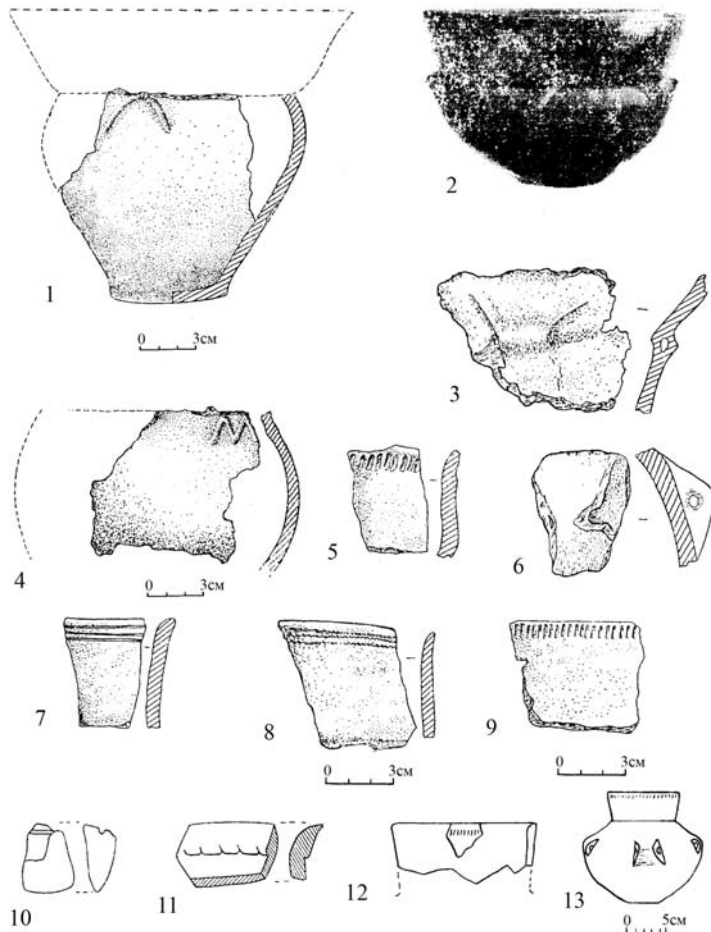

Рис. 8. “Імпорти” КЛП на поселеннях ТК: 1-9 – Жванець (Мовша, 1985, рис. 2-4), 10-11 – Нова Чорторія (Захарук, 1959, рис. 6), 12-13 – Бринзени (Маркевич, 1981, рис. 108: 6, 9)
 Fig. 8. “Imports” of Funnelbeaker culture on the settlements of Trypillia culture: 1-9 – Zhvanets’ (Мовша, 1985, fig. 2-4), 10-11 – Nova Chortoryia (Захарук, 1959, fig. 6), 12-13 – Brynzeny (Маркевич, 1981, fig. 108: 6, 9)

1981, s. 154; Ткачук, 2003, с. 6; Pelisiak, 2007, s. 86]. Про тісні зв'язки між трипіллям та КЛП пише польський дослідник А. Косько. У середовищі КЛП, на території Куяв (Польща), він виділяє монтевську групу, генетично пов'язану із ТК. Вважає, що частина поселень КЛП на Побужжі, найближче розташовані до ТК, мали особливо тісні з нею контакти, внаслідок чого з'явилась окрема група КЛП. Згодом вона переселилася на захід у басейн Верхньої Вісли (за 500 км від своєї батьківщини), де асимілювала місцеве населення лійчастого посуду і так утворився локальний варіант КЛП, так звана монтевська група [Koško, 1981, s. 150-158]. Такі погляди дискусійні. Чимало дослідників критичної думки щодо них [Мовша, 1985, с. 25-26; Пелещишин, 1989, с. 280-281; Rybicka, 2008, s. 4583-490], хоча існують й прихильники такої концепції. Наприклад, Т. Ткачук вважає, що контакти між трипільською та монтевською групами були досить міцними і взаємними. Так, впливи КЛП можна простежити на трипільських пам'ятках Середнього Дніпра, зокрема на Чапаївському могильнику. Поховальний обряд і частина посуду можуть належати представникам монтевської групи. Дослідник вважає, що деякі покійники, особливо молодого віку, – це міняйли КЛП. Тобто існував обмінний шлях між обома культурами, який пролягав від Середнього Подніпров'я на сході до Верхньої Вісли (Куяви) на заході [Ткачук, 2003, с. 6].

вони значно більші за розмірами від Зимнівської амфори (в якій, до речі, немає таких виступів) і належать до типу лійчастих горщиків, які виконували функцію тари для зберігання продуктів. Кілька фрагментів таких посудин виявлено на тому ж поселенні в Зимному [Броніцькі, 2005, рис. 8с: 15], три – у Малих Грибовичах [Смішко, Пелещишин, 1962, рис. II: 2; 53, рис. 2: 12, 13] та один – у Винниках-Лисівці (рис. 121: 1-4). Чи не найяскравіший елемент трипільського впливу – запозичення представниками КЛП розпису посуду фарбою (темно-коричневого та чорного кольору) (Грудек, Зимне, Лежниця) [Videiko, 2000, p. 43; Pelisiak, 2007, s. 84-85; Zych, 2007, s. 69-70; Zawisłak, 2013, s. 131-133, foto 2: j], в техніці виготовлення – у додаванні до керамічного тіста товченої мушлі [Zych, 2007, s. 69-70]. В антропоморфній пластиці – жіночі фігурки з Тадань [Пелещишин, 1979, с. 18, рис. 29: 2, 4, 5; 2004, с. 144-145], Старого Добротвора [Пелещишин, 1989, с. 272] та Кренжніци Ярої (Люблінщина), яка виконувала функцію ручки до посудини [Podkowinska, 1960, tabl. XIX: 2a, 2b].

Революційними у плані господарства були використання возу та поява коня, що з'явилися у КЛП за посередництва ТК [Koško,

Елементи впливу КЛП на ТК. На думку М. Відейка, впливи КЛП на ТК простежуються не лише у прямих імпортах, а значно глибше, зокрема в елементах орнаментациї. Так, на етапі СІ ТК на посуді з'являються відбитки потрійних ліній зигзага та рослинні мотиви, що наявні на низці пам'яток Середнього Подніпров'я: Коломийщина І, Підгірці ІІ, Хомина, Ігнатенкова Гора І. Аналогії такої орнаментациї існують у середовищі КЛП басейну Вісли [Videiko, 2000, р. 29, 31]. На етапі СІІ більш активні контакти КЛП із ТК відбуваються на Волині, зокрема із групою ТК типу Троянів та Городськ. Такі впливи виявилися через запозичення окремих елементів орнаменту: прямокутні й округлі відбитки штампів; ламані лінії; комбінації ліній шнурового орнаменту в поєднанні із прямокутними та півокруглими штампами; карнізоподібні вінчики. Такі знахідки зафіксовані на поселеннях Троянів, Городськ, Лози, Сандраки, Нова Чорторя [Videiko, 2000, р. 44–45]. М. Відейко пише ще про один аспект впливу КЛП на ТК. Дослідник вважає, що північна група трипільської культури Подніпров'я запозичила від волино-люблінської і КЛП систему господарювання, пристосовану до лесових височин. В основі цієї системи було відтворювальне господарство, мисливство та рибальство. Поселення постійно переносили з місця на місце, періодично повертаючись на старі місця. *“На прикладі північної групи трипільської культури на Дніпрі ми можемо спостерігати, що спадщина цих культур включала не тільки типи посуду, але і систему розселення і господарювання, яка була відроджена у подібних природних умовах”* [Відейко, 2008, с. 552].

Не до кінця з'ясовані й питання появи мініатюрних глиняних сокирок у ТК. Одні дослідники вважають їх “запозиченням ідеї” або прямими імпортами КЛП [Щібьор, 1994, с. 38], а інші, навпаки, говорять про самостійну основу походження таких виробів у ТК, аргументуючи тим, що ці знахідки також попадаються і на території Румунії, на яку зона впливу КЛП не поширювалася [Захарук, 1959, с. 66; Sulimirski, 1959, s. 204; Пелещишин, 1997, с. 111].

Територія та шляхи контактів між КЛП і ТК. На думку дослідників, контактна зона між КЛП та ТК простягається від верхів'я Серету і Стрипи до лівих приток Дністра, а також у верхів'ї Західного Бугу. [Мовша, 1985, с. 22]. Своєрідним природним кордоном між цими культурами було Гологоро-Кременецьке пасмо, за яким вже починається Поділля, де матеріали КЛП не фіксуються. З цього погляду найбільш зручним шляхом для контактів на півдні був коридор по Дністру. Як вважав М. Пелещишин, між КЛП і ТК існувала нейтральна смуга, яка в районі верхньої течії Дністра пролягала шириною до 30 км [Пелещишин, 1989, с. 265]. Потрібно зазначити, що окремі трипільські поселення трапляються в безпосередній прикордонній зоні із КЛП. Це такі пункти, як Глиняни [Бандрівський та ін., 1991, с. 17], Словіта,

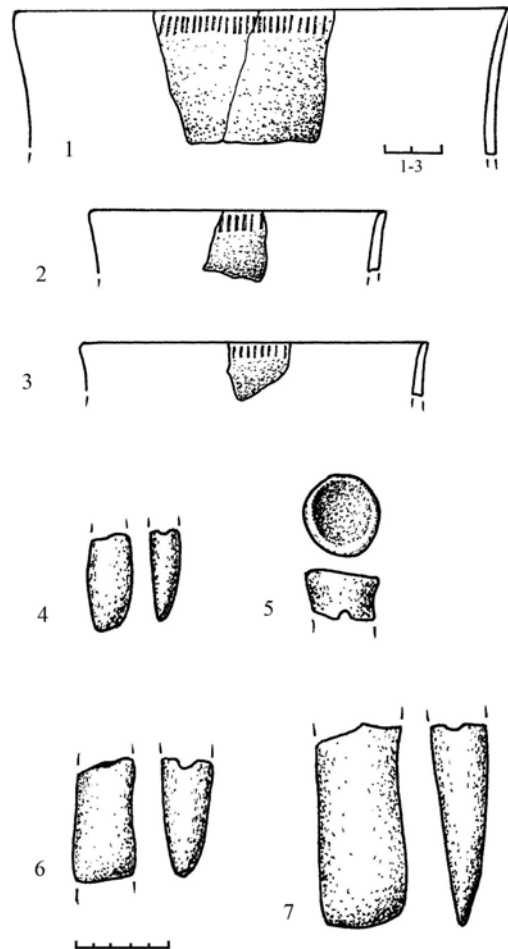

Рис. 9. Фрагменти посуду та глиняні сокирки КЛП з поселення ТК Голишів (за Позіховський, Охріменко, 2005, рис. 19; Охріменко, 2007, рис. 17)

Fig. 9. Fragments of ceramic ware and clay axes of Funnelbeaker culture from the settlement of Trypillia culture Golyshiv (by Позіховський, Охріменко, 2005, fig.19; Охріменко, 2007, fig 17)

Костенів, Накваша (Львівська область) [Пелешишин, 1998а, с. 191], а деякі розташовані глибше в середовищі КЛП – Підгірці [Пелешишин, 1989, с. 263], Підберізіці, Винники-Жупан поблизу Львова [Пелешишин, 1998а, с. 191; 2000, с. 10–15], Вишнівка біля Сокаля [Antoniewicz, 1925, fig. 40; Археологічні пам'ятки...1981, с. 251] та Голишів на Волині [Охріменко та ін., 2007]. Вважаємо, що це проникнення трипільців було епізодичним і, цілком можливо, відбувалося вже після припинення існування на цій території племен КЛП. Транзитні шляхи проходили вздовж Дністра і Сяну та Західного Бугу [Ткачук, 2003, с. 11; Пелешишин, 2004, с. 146; Zych, 2007, s. 78]. Серед груп ТК, які взаємодіяли із КЛП, були кошиловецька, бринзенська, вихватинська й типу Городськ [Захарук, 1959, с. 61; Мовша, 1985, с. 26; Jastrzębski, 1989, s. 112; Щібьор, 1994, с. 43; Ткачук, 2003, с. 11, 12; Пелешишин, 2004, с. 147; Włodarczak, 2006, s. 47].

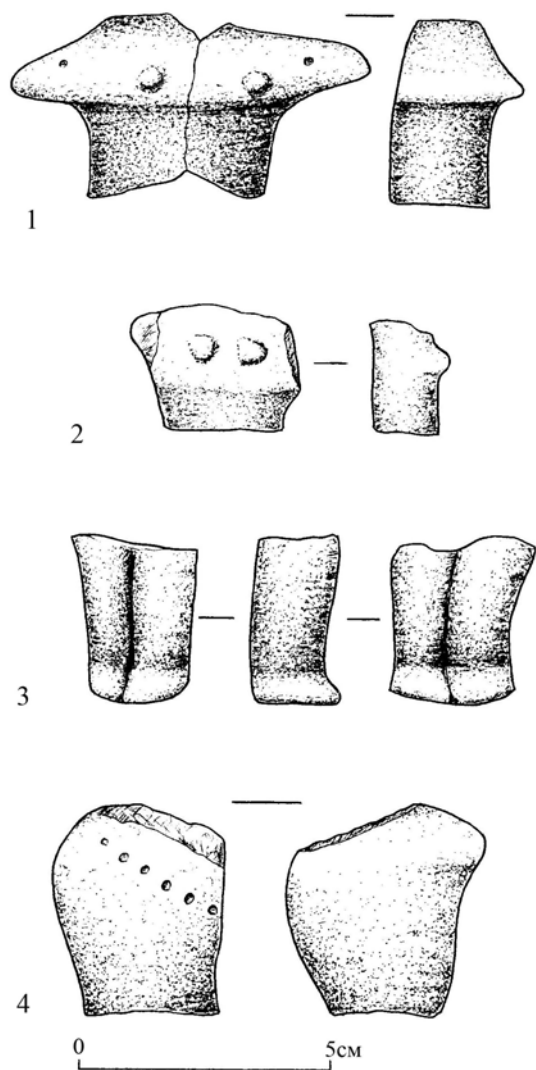

Рис. 10. Фрагменти жіночих фігурок із поселення КЛП Тадані (за Пелешишин, 1978, рис. 29)

Fig. 10. Fragments of female figures from the settlement of Funnelbeaker culture Tadani (by Пелешишин, 1978, fig. 29)

Можна визначити, з якими групами ТК контактувала КЛП. Насамперед, із групою кошилівці етапу С II (3550–300 BC) [Diachenko, Harper, 2016, fig. 3; Ткачук, 2005, с. 48], з якою пов'язане поселення Більшівці (3600±100 BC; 3520±100 BC) [Ткачук, 2003, с. 6], де знайдено імпорти КЛП. Цілком ймовірно, що до цієї групи можна зарахувати й імпорти ТК із неподалік (25 км) розташованого поселення в Которинах, адже хронологічно воно існувало в цей самий час (3700/600–3500/300 BC) [Hawinskyj, Pasterkiewicz, Rybicka, 2014, s. 266–269, tabl. 9], ймовірно, до кошиловецьких імпортів належать й знахідки зі Сколошова та Павлосьова (3650–3400 BC) [Rybicka, Król, Rogoziński, 2014, s. 220], які стилістично тяжіють до Которин і розташовані ближче до шляху по Дністру.

На основі розписного орнаменту можна сказати, що на Волині маємо контакти з бринзенською групою чи, як її окреслив М. Пелешишин, пам'ятками типу Хорів [Пелешишин, 1998], які датуються приблизно 3550–3350 BC [Diachenko, Harper, 2016, s. 88]. Посуд цієї групи знайдено на таких поселеннях КЛП, як Грудек (у другій фазі 3500–2600 BC) [Jastrzębski, 1991, s. 189–190], Зимне (перша фаза 3650–3400 BC) [Броніцкі та ін., 2005, с. 224, 232], Лежниця і Тадані. До цього горизонту, очевидно, можна зарахувати й Винники-Лисівку. Натомість із трипільських поселень хронологічно сюди можна віднести Новомалин-Подобанку з лабораторно визначеною датою 3516–3372 BC [Rybicka, Diachenko, 2015, s. 42; Król, Rybicka, s. 119–120, tabl. 1, rys. 1] та групу пам'яток з Острожчини [Pasterkiewicz..., 2013].

Досить мало даних маємо про контакти між обома культурами у прикінцевій фазі їхнього розвитку. Про такі зв'язки можемо говорити, насамперед, на основі пізньотрипільської кераміки з поселення КЛП Грудек, яка стилістично належить до волинських пам'яток типу Городськ

(її ще називають тип Голишів–Листвин або група гордінешти) і датується близько 3200–2900 BC [Videiko, 1999, tabl. 3; 5; 2008, s. 292]. Менше така кераміка присутня в Таданях (рис. 5, 4). Про синхронність поселення у Винниках на горі Жупан неодноразово писав М. Пелешишин, хоча сам при цьому мав певні сумніви, адже зазначав, що кераміка обох культур чітко відрізняється між собою за винятком окремих елементів [Пелешишин, 1989, с. 279, 280]. Певною мірою до пізньотрипільських поселень Волині з імпортами кераміки КЛП можна віднести Кургани–Дубову з лабораторно визначеною хронологією 3355–3091 BC [Król, Rybicka, s. 121, rys. 4, 6]. Цілком можливо, що майбутнє вивчення пізньотрипільських поселень у прикордонній зоні із КЛП дадуть додаткові дані для вивчення цього питання.

У контексті взаємозв'язків КЛП зі своїми сусідами потрібно коротко згадати й про контакти із півднем – баденською культурою, які розпочалися у другій половині IV тис. до н. е. Ці контакти настільки інтенсивні, що призвели до формування у верхів'ях Вісли лійчато-баденських рис: поява нових форм посуду, орнаментації, зміни в поселенській структурі та господарстві. Натомість у крайній південно-східній периферії маємо лише справу з окремими предметами лійчато-баденського горизонту (Которини, Зимне), які, очевидно, потрапили сюди від родичів із заходу, а не безпосередньо від сусідів із Закарпаття. Тобто можна сказати, що прямого контакту між цими культурами в басейнах Дністра та Бугу ми не спостерігаємо [Гавінський, Пастеркевіч, 2016].

Племена КЛП також підтримували стосунки у своєму середовищі й не були розрізненні залежно від природно-географічних чи певних суспільних умов. Про підтримання родинних зв'язків свідчать, насамперед, вироби з кременю: волинського далеко на заході та свецеховського і кшемйонковського на південному сході [Balcer, 1983, s. 187, 267, 269, 270, tabl. 54; Щібьор, 1994, с. 35, 44; Конопля, 1998, с. 147; Pelisiak, 2007, s. 84–85; Zakościelna, 2007, s. 54; Zakościelna, Gurba, 2007, s. 40; Zych, 2007, s. 69–70; Rybicka, 2016].

Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити кілька основних висновків. КЛП басейну Верхнього Дністра та Західного Бугу найбільше контактувала зі своїми східними сусідами – ТК. Ці взаємозв'язки були мирними і не призвели до суттєвих змін у матеріальній чи духовній культурі племен КЛП. Кількість імпортів у їхніх середовищах не перевищує 1%. Ініціативу в контактах виявляла КЛП. Взаємозв'язки між КЛП і ТК в основному відбувалися між прикордонними поселеннями, відстань між якими становить приблизно 30–50 км. Ці контакти розпочалися приблизно 3700/600 рр. до н. е. і тривали впродовж етапу СІІ ТК, до часу існування пам'яток КЛП (2800 рр. до н. е.). На Волині вони були значно сильнішими, ніж у верхів'ях Дністра та Бугу, що, очевидно, пов'язано із шляхами до покладів кременю, контрольованих ТК [Balcer, 1981, s. 81–91; Budziszewski, 2000, s. 256–281]. Порівнянно з цим, стосунки КЛП із баденською культурою виглядають досить слабо. Потрібно наголосити, що КЛП у басейнах Верхнього Дністра та Західного Бугу була найконсервативнішою серед груп КЛП. Традиційний спосіб життя їм вдалося утримати практичного від часу появи на цих територіях до повного зникнення.

Рис. 11. Пізньотрипільська кераміка з території КЛП: 1, 2 – Глин'яни, 3, 4 – Вишнівка (за Antoniewicz, 1925, fig. 40)

Fig. 11. Late Trypilia ceramic from the territory of Funnelbeaker culture: 1, 2 – Glyniany, 3, 4 – Vyshnivka (by Antoniewicz, 1925, fig. 40)

ЛІТЕРАТУРА

- Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку.* (1981). – Київ. – 321 с.
- Бандрівський М. С., Конопля В. М., Мацкевой Л. Г., Михальчишин І. Р.* (1991). Дослідження Львівської обласної госпдоговорної експедиції // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – С. 16–19.
- Броніцкі А., Кадров С., Закошьцельна А.* (2005). До питання про хронологічне співвідношення пізньої фази люблінсько-волинської культури та культури лійчастого посуду у світлі останніх досліджень в Зимному // МДАПВ. – Львів. – Вип. 9. – С. 217–247.
- Вертелецький Д.* (2013). Поселення трипільської культури Острог-Каплиця на Західній Волині // Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej. – Rzeszów. – С. 15–26.
- Вертелецький Д.* (2016). Кераміка пізньотрипільського горизонту з поселення Кургани-Дубова // Nowomalin-Podobanka i Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu / Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D. (red.). – Rzeszów. – С. 71–100.
- Відейко М.Ю.* (2008). Трипільська культура Подніпров'я та культура люблінсько-волинської мальованої кераміки // Na pograniczu światów. – Poznań. – S. 547–554.
- Гавінський А.* (2009). Поселення культури лійчастого посуду Малі Грибовичі // МДАПВ. – Львів. – Вип. 13. – С. 172–197.
- Гавінський А., Пастеркевіч В.* (2016). До питання “баденізації” південно-східної периферії культури лійчастого посуду // МДАПВ. – Львів. – Вип. 20. – С. 45–56.
- Захарук Ю. М.* (1956). Пізньотрипільське поселення у верхів'ях р. Случі // Археологічні пам'ятки УРСР. – Т. VI. – С. 130–133.
- Захарук Ю. М.* (1959). До питання про співвідношення і зв'язки між культурою лійчастого посуду та трипільською культурою // МДАПВ. – Львів. – Вип. 2. – С. 54–72.
- Збеневич В. Г.* (1976). Позднее триполье и его связь с культурами Прикарпаття и Малопольши // Acta Archaeologica Carpathica. – Т. XVI. – С. 21–57.
- Конопля В. М.* (1980). Исследование поселений у сел Ярославичи и Малые Дорогостаи // АО 1979 года. – Москва. – С. 286–287.
- Конопля В. М.* (1998). Скарб крем'яних пластин з Ількович і Шистіва // Волино-Подільські археологічні студії. – Львів. – Вип. I. – С. 146–159.
- Конопля В. М., Никольченко Ю. М.* (1979). Работы Ровенского отряда // АО1978 года. – Москва. – С. 343–344.
- Маркевич В. С.* (1981). Позднетрипольские племена северной Молдавии. – Кишенев. – 194 с.
- Михальчишин І.* (1998). Пам'ятки стародавньої історії Західного Бугу // Минувле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 року. – Луцьк. – С. 176–177.
- Мовша Т. Г.* (1970). Позднетрипольское поселение в с. Жванец // КСИА. – № 123. – С. 84–93.
- Мовша Т. Г.* (1985). Взаємовідносини Трипілья-Кукутені з синхронними культурами Центральної Європи // Археологія. – № 51. – С. 22–31.
- Охріменко Г., Кучинко М., Скляренко Н., Собуцький М., Охріменко В.* (2007). Вивчення багаточислової пам'ятки Голишів на Волині // Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. – Луцьк. – С. 319–402.
- Пелешишин М. А.* (1973). Пізньотрипільське поселення у верхів'ї Горині // Археологія. – № 11. – С. 55–62.
- Пелешишин М. А.* (1978). Археологічні дослідження на Волині в 1977 р. (Звіт про розкопки Волинсько-Дністрянської археологічної експедиції біля с. Тадані Кам'яно-Бузького району Львівської області). – Львів. – 90. с.
- Пелешишин М. А.* (1979). Археологічні дослідження на Волині в 1978 р. (Звіт про розкопки Волинсько-Дністрянської археологічної експедиції біля с. Тадані Кам'яно-Бузького району Львівської області). – Львів. – 86. с.
- Пелешишин М. А.* (1989). Население Западной Волини и его этнокультурные связи (середина V – середина III тыс. до н. е.). Дисертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. – Львов. – 483 с.

- Пелецишин М. А.* (1997). Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині. – Львів. – 122 с.
- Пелецишин М. А.* (1998). Пізньотрипільські поселення в околицях с. Хорів на Волині (Хорів-ІІ, ІІІ, ІV) // АДЛУ. – Львів. – Вип. 3. – С. 45–72.
- Пелецишин М. А.* (1998а). Проблеми історії трипільських поселень Західної Волині, межириччя Західного Бугу та Дністра // Записки НТШ. – Львів. – Т. ССXXXV. – С. 173–192.
- Пелецишин М. А.* (2004). Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині. – Тернопіль. – 160 с.
- Позіховський О. Л., Вертелецький Д. Ю.* (2010). Дослідження багатощарового поселення в с. Межирич на Острожчині // Археологічні дослідження в Україні 2009. – Київ–Луцьк. – С. 329–330.
- Позіховський О., Охріменко Г.* (2005). Пізньотрипільське поселення біля с. Голишів на Західній Волині // Археологічна спадщина Яна Фітцке. – Луцьк. – С. 216–278.
- Прищепа Б. А., Бондарчук О. А., Позіховський О. Л.* (2010). Дослідження в Острозі по вул. Академічна, 12 // Археологічні дослідження в Україні 2009. – Київ–Луцьк. – С. 335–337.
- Смішко М. Ю., Пелецишин М. А.* (1962). Поселення культури лійчастого посуду в с. Малі Грибовичі Львівської області // МДАПВ. – Львів. – Вип. 4. – С. 28–43.
- Ткачук Т.* (2003). Культура лійчастого посуду і трипілля // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ. – Вип. 7–8. – С. 3–15.
- Ткачук Т.* (2005). Локально-хронологічні групи культури Трипілля-Кукутень з мальованим посудом (етапи VII–CII) // *Kultura Trypolska. Wybrane problemy.* – Stalowa Wola. – С. 42–56.
- Шібьор Й.* (1994). Культури пізнього трипілля та лійчастого посуду на Волині // *Археологія.* – № 4. – С. 30–48.
- Antoniewicz W.* (1925). Eneolityczne groby szkieletowe we wsi Złota w pow. Sandomierskim // *Wiadomości Archeologiczne.* – Т. 9. – S. 137–245.
- Balcer B.* (1981). Zagadnienie związków między kulturą pucharów lejkowatych a kulturą trypolską na podstawie materiałów krzemienych // *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce / T. Wiślański (red.).* – Poznań. – S. 81–91.
- Balcer B.* (1983). Wytwórczość narzędzi krzemienych w neolicie ziem Polski. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – 338 s.
- Bronicki A.* (1998). Zimne, rejon Włodzimierz-Wołyński – wyżynna osada neolityczna w świetle najnowszych wykopalisk. Wyniki wstępnej analizy źródeł pozakrzemienych // *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20–23 січня 1998 року.* – Луцьк. – С. 87–93.
- Budziszewski J.* (2000). Flint working of the south-eastern group of the Funnel Beaker Culture: exemplary reception of chalcolithic socio-economic patterns of the Pontic Zone // *Baltic-Pontic Studies.* – Vol. 9. – S. 256–281.
- Chmielewski J.* (1952). Zagadnienia grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań. – Łódź. – 98 s.
- Dębiec M., Pelisiak A.* (2015). Cieszacin Wielki 41, Jankowice 9 oraz Pawłosiów 55. Kompleks osad z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu. – Rzeszów. – 191 s.
- Diachenko A., Harper T.* (2016). The absolute chronology of late tripolye sites: a regional approach // *Sprawozdania archeologiczne.* – Vol. 68. – P. 81–105.
- Gumiński W.* (1989). Gródek Nadbużny osada kultury pucharów lejkowatych. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź. – 189 s.
- Hawinskyj A., Pasterkiewicz W., Rybicka M.* (2014). Kotoryny, rej. Żydacziw, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu // *Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu.* – Kraków. – S. 167–283.
- Jastrzębski S.* (1985). Imports of the Funnel Beaker Culture // *Memoires Archeologiques.* – Lublin. – S. 71–92.
- Jastrzębski S.* (1988). Południowo-wschodnia peryferia osadnictwa kultury pucharów lejkowatych // *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział w Krakowie.* – Т. 32/1. – S. 8–10.
- Jastrzębski S.* (1989). Kultura Cucuteni-Trypole i jej osadnictwo na Wyżynie Wołyńskiej. – Lublin. – 148 s.
- Jastrzębski S.* (1991). The settlement of the Funnel Beaker culture at Gródek Nadbużny, the Zamość District, site 1C-brief characteristic // *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen.* – Т. 2. – Poznań. – S. 189–196.

Kadrow S. (2005). Związki kultury trypolskiej z kulturami środkowej i południowo-wschodniej Europy – wybrane zagadnienia // *Kultura trypolska. Wybrane problemy.* – Stalowa Wola. – S. 7–31.

Kempisty E. (1968). Odkrycie ceramiki kultury trypolskiej na zachód od Wisły // *Wiadomości Archeologiczne.* – T. 33. – S. 377–380.

Koško A. (1981). Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych: grupa mątewska. – Poznań. – 222 s.

Król D., Rybicka M. (2016). Krytyka datowań radiowęglowych // *Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D.* Nowomalin-Podobanka I Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu. – Rzeszów. – S. 119–123.

Kruk J., Milisauskas S. (1983). Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic, woj. kieleckie // *Archeologia Polski.* – T. XXVIII. – S. 257–314.

Pasterkiewicz W., Pozikhovski A., Rybicka M., Warteletski D. (2013). Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu badanieckiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej // *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej.* – Rzeszów. – S. 251–292.

Pelisiak A. (2005). Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań // *Kultura trypolska. Wybrane problemy.* – Stalowa Wola. – S. 32–41.

Pelisiak A. (2007). Na granicach wielkiego eurazjatyckiego stepu. Europa Środkowo-Wschodnia w IV–III tys. BC // *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych.* – Rzeszów. – S. 81–93.

Pelisiak A. (2008). Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań // *Na pograniczu światów.* – Poznań. – S. 395–405.

Podkowińska Z. (1960). Spichrze ziemne w osadzie kultury pucharów lejkowatych na Gawrońcu-Pałydze w Ćmielowie, pow. Opatów // *Archeologia Polski.* – T. VI. – S. 21–63.

Przybył A. (2009). Społeczności późnoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych. Problem wpływów z kręgu kultury badanieckiej. – Poznań. – 301 s.

Rogoziński J. (2016). Datowanie bezwzględne osadnictwa neolitycznego ze stanowiska 31 w miejscowości Skołoszów, pow. Jarosław, woj. podkarpackie // *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych.* – Rzeszów. – S. 39–52.

Rybicka M. (1991). Materiały kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska 1 w Radziejowie Kujawskim, woj. Włocławek // *Sprawozdania Archeologiczne.* – T. 43. – S. 39–74.

Rybicka M. (2004). Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim: chronologia, osadnictwo, gospodarka. – Łęczycza. – 290 s.

Rybicka M. (2008). Settlements, chronology and Economy of the Funnel Beaker-Baden Society in Kyjavia and the Gostynin Lake District. The Baden Complex and the Outside World Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September 2006, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej. – Bonn. – T. 4. – P. 205–216.

Rybicka M. (2008a). Znaczenie południowo-wschodnich kontaktów kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych między Odrą i Wisłą. Zarys problemu // *Na pograniczu światów.* – Poznań. – S. 483–493.

Rybicka M. (2016). Ceramika o zachodniej lub południowo-zachodniej afiliacji // *Diaczenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Warteletski D.* Nowomalin-Podobanka I Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu. – Rzeszów. – C. 101–118.

Rybicka M. (2016). Chronologia związków kultury pucharów lejkowatych Podgórze Rzeszowskiego z obszarami Zachodniej Ukrainy // *Наукові студії / Історико-краєзнавчий музей м. Винники, Інститут археології Жешівського університету.* – Вип. 9. – С. 87–107.

Rybicka M., Diaczenko A. (2015). Nowe dane o relacjach między kulturą trypolską a kulturą pucharów lejkowatych na Zachodniej Ukrainie // *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego.* – Rzeszów. – T. XXXVI. – S. 39–54.

Rybicka M., Król D., Rogoziński J. (2014). Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych // *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych.* – Rzeszów. – S. 67–255.

- Sulimirski T.* (1959). *Polska przedhistoryczna*. – London. – T. II.
- Sulimirski T.* (1968). *Cordet Ware and Globuar Amphorae North-East of the Carpathian*. – London. – 227 s. – Map. XI. – Plan. 45. – Fig. 35. – Plates 24.
- Videiko M. Y.* (1999). Radiocarbon dating chronology of the late Tripolye Culture // *Baltic-Pontic Studies*. – Vol. 7. – P. 34–71.
- Videiko M. Y.* (2000). Tripolye and the cultures of Central Europe. Facts and the character of interactions: 4200–2750 BC // *Baltic-Pontic Studies*. – Vol. 9. – P. 13–68.
- Videiko M. Y.* (2008). Baden Culture Influence to the East of the Carpathian Mountains // *The Baden Complex and the Outside World Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September 2006, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej*. – Bonn. – T. 4. – P. 289–298.
- Włodarczak P.* (2006). Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych // *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków. – S. 27–63.
- Zakościelna A.* (2007). Południowo-wschodnia Lubelszczyzna w epoce neolitu // *Pradzieje Południowo-wschodniej Lubelszczyzny*. – Lublin. – S. 37–60.
- Zakościelna A., Gurba J.* (2007). Okolice Hrubieszowa w epoce kamienia i starszego brązu // *Dzieje Hrubieszowa*. – Hrubieszów. – T. I. – S. 31–47.
- Zawiślak P.* (2013). Obiekty neolityczne ze stanowiska 1C w Gródku, pow. Hrubieszów (z badań w latach 1983–1985 Sławomira Jastrzębskiego) // *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*. – Rzeszów. – S. 109–214.
- Zych R.* (2007). Społeczności międzyrzecza Dniestru i Sanu w dobie środkowego neolitu (IV tys. p. n. e.) // *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*. – Rzeszów. – S. 67–80.
- Zych R.* (2008). *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce południowo-wschodniej*. – Rzeszów. – 227 s.

REFERENCES

- Arkheolohichni pam'iatky Prykarpattia i Volyni kam'ianoho viku.* (1981). Kyiv, 321 pp. (in Ukrainian).
- Bandrivskiy, M. S., Konoplia, V. M., Matskevoi, L. H., & Mykhalchyshyn, I. R. (1991). Doslidzhennia Lvivskoi oblasnoi hospdohovirnoi ekspedytsii. *Novi materialy z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*. Lviv, 16–19 (in Ukrainian).
- Bronitski, A., Kadrov, S., & Zakostielna, A. (2005). Do pytan'nia pro khronolohichne spivvidnoshennia piznoi fazy liublińsko-volynskoi kultury ta kultury liichastoho posudu u svitli ostannikh doslidzhen v Zymnomu. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 13*. Lviv, 217–247 (in Ukrainian).
- Verteletskyi, D. (2013). Poselennia trypilskoi kultury Ostroh-Kaplytsia na Zakhidnii Volyni. *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*. Rzeszów, 15–26 (in Ukrainian).
- Verteletskyi, D. (2016). Keramika piznotrypilskoho horyzontu z poselennia Kurhany-Dubova. *Nowomalın-Podobanka i Kurgany-Dubova. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu* (pp. 71–100). Rzeszów (in Ukrainian).
- Videiko, M. (2008). Trypilska kultura Podniprovia ta kultura liublińsko-volynskoi malovanoi keramiki. *Na pograniczu światów*. Poznań, 547–554 (in Ukrainian).
- Havinskyi, A. (2009). Poselennia kultury liichastoho posudu Mali Hrybovychi. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 13*. Lviv, 172–197 (in Ukrainian).
- Havinskyi, A., & Pasterkevich, V. (2016). Do pytan'nia “badenizatsii” pivdenno-skhidnoi peryferii kultury liichastoho posudu. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 20*. Lviv, 45–56 (in Ukrainian).
- Zakharuk, Yu. M. (1956). Piznotrypilske poselennia u verkhiv'iakh r. Sluchi. *Arkheolohichni pam'iatky URSR, 6*, 130–133 (in Ukrainian).

- Zakharuk, Yu. M. (1959). Do pyttannia pro spivvidnoshennia i zv'iazky mizh kulturoiu liichastoho posudu ta trypilskoiu kulturoiu. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 2*. Lviv, 54–72 (in Ukrainian).
- Zbenovich, V. G. (1976). Pozdnee tripol'e i ego svjaz' s kul'turami Prikarpat'ja i Malopol'shi. *Acta Archaeologica Carpathica, 16*, 21–57 (in Russian).
- Konoplja, V. M. (1980). Issledovanie poselenij u sel Jaroslavichi i Malye Dorogostai. *Archeologicheskie otkrutija 1979 goda*. Moskva, 286–287 (in Russian).
- Konoplia, V. M. (1998). Skarb krem'ianykh plastyn z Ilkovych i Shystiva. *Volyno-Podilski arkheolohichni studii, 1*. Lviv, 146–159 (in Ukrainian).
- Konoplja, V. M., & Nikol'chenko, Ju. M. (1979). Raboty Rovenskogo otrjada. *Archeologicheskie otkrutija 1978 goda*. Moskva, 343–344 (in Russian).
- Markevich, V. S. (1981). *Pozdnetripol'skie plemena severnoj Moldavii*. Kishenev, 194 pp. (in Russian).
- Mykhalchyshyn, I. (1998). Pam'iatky starodavnoi istorii Zakhidnoho Buhu. *Mynule i suchasne Volyni: Oleksander Tsynkalovskiy i Volyn. Materialy IX naukovoi istoriko-kraieznavchoi mizhnarodnoi konferentsii 20–23 sichnia 1998 roku*. Lutsk, 176–177 (in Ukrainian).
- Movsha, T. G. (1970). Pozdnetripol'skoe poselenie v s. Zhvanec. *Kratkie soobchenia Instityta archeologii, 123*, 84–93 (in Russian).
- Movsha, T. H. (1985). Vzaiemovidnosyny Trypillia-Kukuteni z synkhronnymy kulturamy Tsentralnoi Yevropy. *Arkheolohiia, 51*, 22–31 (in Ukrainian).
- Okhrimenko, H., Kuchynko, M., Skliarenko, N., Sobutskiy, M., & Okhrimenko, V. (2007). Vyvchennia bahatosharovoi pam'iatky Holyshiv na Volyni. *Oleksandr Tsynkalovskiy ta praistoriia Volyni*. Lutsk, 319–402 (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. A. (1973). Piznotrypilske poselennia u verkhiv'i Horyni. *Arkheolohiia, 11*, 55–62 (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. A. (1978). *Arkheolohichni doslidzhennia na Volyni v 1977 r. (Zvit pro rozkopky Volynsko-Dnistrianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii bilia s. Tadani Kam'ianko-Buzkoho raionu Lvivskoi oblasti)*. Lviv, 90 pp. (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. A. (1979). Arkheolohichni doslidzhennia na Volyni v 1978 r. (Zvit pro rozkopky Volynsko-Dnistrianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii bilia s. Tadani Kam'ianko-Buzkoho raionu Lvivskoi oblasti). Lviv, 86 pp. (in Ukrainian).
- Peleshchishin, M. A. (1989). *Naselenie Zapadnoj Volyni i ego etnokul'turnye svjazi (seredina V – seredina III tys. do n. e.). Disertacija na soiskanie uchenoj stepeni doktora istoricheskikh nauk*. L'vov, 483 pp. (in Russian).
- Peleshchysyn, M. A. (1997). *Poselennia midnoho viku bilia sil Kostianetc i Lystvyn u Zakhidnii Volyni*. Lviv, 122 pp. (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. A. (1998). Piznotrypilske poselennia w okolysyakh s. Chorova na Volyni (Choriv). *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho uniwersytetu, 3*, 45–72 (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. A. (1998a). Problemy istorii trypil'skykh poselen Zakhidnoi Volyni, mezhyrichia Zakhidnoho Byhy ta Dnistra. *Zapysky naukovoho tovarystva imeni Shevchenka, 235*. Lviv, 173–192 (in Ukrainian).
- Peleshchysyn, M. A. (2004). *Eneolitychne poselennia Zymne v Zakhidnii Volyni*. Ternopil, 160 pp. (in Ukrainian).
- Pozikhovskiy, O. L., & Verteletskiy, D. Yu. (2010). Doslidzhennia bahatosharovoho poselennia v s. Mezhyrich na Ostrozhchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009*. Kyiv–Lutsk, 329–330 (in Ukrainian).
- Pozikhovskiy, O., & Okhrimenko, H. (2005). Piznotrypilske poselennia bilia s. Holyshiv na Zakhidnii Volyni. *Arkheolohichna spadshchyna Yana Fittske*. Lutsk, 216–278 (in Ukrainian).
- Pryshchepa, B. A., Bondarchuk, O. A., & Pozikhovskiy, O. L. (2010). Doslidzhennia v Ostrozi po vul. Akademichna, 12. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009*. Kyiv–Lutsk, 335–337 (in Ukrainian).
- Smishko, M. Yu., & Peleshchysyn, M. A. (1962). Poselennia kultury liichastoho posudu v s. Mali Hrybovychi Lvivskoi oblasti. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area, 4*, 28–43 (in Ukrainian).

- Tkachuk, T. (2003). Kultura liichastoho posudu i trypillia. *Naukovi zapysky Ivano-Frankivskoho krajeznavchoho muzeiu, 7–8*. Ivano-Frankivsk, 3–15 (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2005). Lokalno-khronolohichni hrupy kultury Trypillia-Kukuten z malovanyim posudom (etapy BII–CII). *Kultura Trypolska. Wybrane problemy*. Stalowa Wola, 42–56 (in Ukrainian).
- Tkachuk, T. (2014). Kinets etapu CI Trypilskoj kultury. *Arkheolohichni Studii, 5*, 25–66 (in Ukrainian).
- Shchibor, Y. (1994). Kultury piznoho trypillia ta liichastoho posudu na Volyni. *Arkheolohiia, 4*, 30–48 (in Ukrainian).
- Antoniewicz, W. (1925). Eneolityczne groby szkieletowe we wsi Złota w pow. Sandomierskim. *Wiadomości Archeologiczne, 9*, 137–245 (in Polish).
- Balcer, B. (1981). Zagadnienie związków między kulturą pucharów lejkowatych a kulturą trypolską na podstawie materiałów krzemienych. In T. Wiślański (Ed.), *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce*, (pp. 81–91), Poznań (in Polish).
- Balcer, B. (1983). *Wytwórzezość narzędzi krzemienych w neolicie ziem Polski*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 338 pp. (in Polish).
- Bronicki, A. (1998). Zimne, rejon Włodzimierz-Wołyński – wyżynna osada neolityczna w świetle najnowszych wykopalsk. Wyniki wstępnej analizy źródeł pozakrzemienych. *Mynule i suchasne Volyni: Oleksander Tsynkalovskiy i Volyn. Materialy IX naukovoï istoryko-krajeznavchoï mizhnarodnoï konferentsii 20–23 sichnia 1998 roku*, Lutsk, 87–93 (in Polish).
- Budziszewski, J. (2000). Flint working of the south-eastern group of the Funnel Beaker Culture: exemplary reception of chalcolithic socio-economic patterns of the Pontic Zone. *Baltic-Pontic Studies, 9*, 256–281.
- Chmielewski, J. (1952). *Zagadnienia grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*. Łódź, 98 pp. (in Polish).
- Dębiec, M., & Pelisiak, A. (2015). *Cieszacin Wielki 41, Jankowice 9 oraz Pawłosiów 55. Kompleks osad z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu*. Rzeszów, 191 pp. (in Polish).
- Diachenko, A., & Harper, T. (2016). The absolute chronology of late tripolye sites: a regional approach. *Sprawozdania archeologiczne, 68*, 81–105 (in English).
- Gumiński, W. (1989). *Gródek Nadbużny osada kultury pucharów lejkowatych*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź, 189 pp. (in Polish).
- Hawinskyj, A., Pasterkiewicz, W., & Rybicka, M. (2014). Kotoryny, rej. Żydacziw, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu. *Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu*. Kraków, 167–283 (in Polish).
- Jastrzębski, S. (1985). Imports of the Funnel Beaker Culture. *Memoires Archeologiques*. Lublin, 71–92.
- Jastrzębski, S. (1988). Południowo-wschodnia peryferia osadnictwa kultury pucharów lejkowatych. *Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Naukowych PAN, Oddział w Krakowie, 32(1)*, 8–10 (in Polish).
- Jastrzębski, S. (1989). *Kultura Cucuteni-Trypole i jej osadnictwo na Wyżynie Wołyńskiej*. Lublin, 148 pp. (in Polish).
- Jastrzębski, S. (1991). The settlement of the Funnel Beaker culture at Gródek Nadbużny, the Zamość District, site 1C-brief characteristic. *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen, 2*. Poznań, 189–196.
- Kadrow, S. (2005). Związki kultury trypolskiej z kulturami środkowej i południowo-wschodniej Europy – wybrane zagadnienia. *Kultura trypolska. Wybrane problemy*. Stalowa Wola, 7–31 (in Polish).
- Kempisty, E. (1968). Odkrycie ceramiki kultury trypolskiej na zachód od Wisły. *Wiadomości Archeologiczne, 33*, 377–380 (in Polish).
- Kośko, A. (1981). *Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych: grupa mątewska*. Poznań, 222 pp. (in Polish).
- Król, D., & Rybicka, M. (2016). Krytyka datowań radiowęglowych. In A. Diachenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka & D. Warteletski, *Nowomalin-Podobanka I Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu* (pp. 119–123). Rzeszów (in Polish).
- Kruk, J., & Milisauskas, S. (1983). Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic, woj. Kieleckie. *Archeologia Polski, 28*, 257–314 (in Polish).

- Pasterkiewicz, W., Pozikhovski, A., Rybicka, M., & Verteletskyi, D. (2013). Z badań nad problematyką oddziaływań kręgu badeńskiego na wschodnie rejony Wyżyny Wołyńskiej. *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*. Rzeszów, 251–292 (in Polish).
- Pelisiak, A. (2005). Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań. *Kultura trypolska. Wybrane problemy*. Stalowa Wola, 32–41 (in Polish).
- Pelisiak, A. (2007). Na granicach wielkiego eurazjatyckiego stepu. Europa Środkowo-Wschodnia w IV–III tys. BC. *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*. Rzeszów, 81–93 (in Polish).
- Pelisiak, A. (2008). Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań. *Na pograniczu światów*. Poznań, 395–405 (in Polish).
- Podkowinska, Z. (1960). Spichrze ziemne w osadzie kultury pucharów lejkowatych na Gawrońcu-Pałydze w Ćmielowie, pow. Opatów. *Archeologia Polski*, 6, 21–63 (in Polish).
- Przybył, A. (2009). *Społeczności późnoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych. Problem wpływów z kręgu kultury badeńskiej*. Poznań, 301 pp. (in Polish).
- Rogoziński, J. (2016). Datowanie bezwzględne osadnictwa neolitycznego ze stanowiska 31 w miejscowości Skołoszów, pow. Jarosław, woj. Podkarpackie. *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*. Rzeszów, 39–52 (in Polish).
- Rybicka, M. (1991). Materiały kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska 1 w Radziejowie Kujawskim, woj. Włocławek. *Sprawozdania Archeologiczne*, 43, 39–74 (in Polish).
- Rybicka, M. (2004). *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim: chronologia, osadnictwo, gospodarka*. Łęczycza, 290 pp. (in Polish).
- Rybicka, M. (2008). Settlements, chronology and Economy of the Funnel Beaker-Baden Society in Kyjavia and the Gostynin Lake District. *The Baden Complex and the Outside World Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19-24th September 2006, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej*, 4, Bonn, 205–216.
- Rybicka, M. (2008a). Znaczenie południowo-wschodnich kontaktów kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych między Odrą i Wisłą. Zarys problem. *Na pograniczu światów*. Poznań, 483–493 (in Polish).
- Rybicka, M. (2016). Ceramika o zachodniej lub południowo-zachodniej afiliacji. In A. Diaczenko, D. Król, A. Kyrylenko, M. Rybicka & D. Wertelecki, *Nowomalin-Podobanka I Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu* (pp. 101–118). Rzeszów (in Polish).
- Rybicka, M. (2016). Chronologia związków kultury pucharów lejkowatych Podgórze Rzeszowskiego z obszarami Zachodniej Ukrainy. *Naukovi studii. Istoryko-kraieznavchyi muzei m. Vynnyky, Instytut arkeolohii Zheshivskoho universytetu*, 9, 87–107 (in Polish).
- Rybicka, M., & Diaczenko, A. (2015). Nowe dane o relacjach między kulturą trypolską a kultura pucharów lejkowatych na Zachodniej Ukrainie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, 36, Rzeszów, 39–54 (in Polish).
- Rybicka, M., Król, D., & Rogoziński, J. (2014). Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych. *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*. Rzeszów, 67–255 (in Polish).
- Sulimirski, T. (1959). *Polska przedhistoryczna*, 2. London (in Polish).
- Sulimirski, T. (1968). *Cordet Ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathian*. London, 227 pp.
- Videiko, M. Y. (1999). Radiocarbon dating chronology of the late Tripolye Culture. *Baltic-Pontic Studies*, 7, 34–71.
- Videiko, M. Y. (2000). Tripolye and the cultures of Central Europe. Facts and the character of interactions: 4200–2750 BC. *Baltic-Pontic Studies*, 9, 13–68.
- Videiko, M. Y. (2008). Baden Culture Influence to the East of the Carpathian Mountains. *The Baden Complex and the Outside World Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19-24th September 2006, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej*, 4, Bonn, 289–298.

Włodarczak, P. (2006). Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych. *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków, 27–63 (in Polish).

Zakościelna, A. (2007). Południowo-wschodnia Lubelszczyzna w epoce neolitu. *Pradzieje Południowo-wschodniej Lubelszczyzny*. Lublin, 37–60 (in Polish).

Zakościelna, A., & Gurba, J. (2007). Okolice Hrubieszowa w epoce kamienia i starszego brązu. *Dzieje Hrubieszowa, 1*. Hrubieszów, 31–47 (in Polish).

Zawiślak, P. (2013). Obiekty neolityczne ze stanowiska 1C w Gródku, pow. Hrubieszów (z badań w latach 1983–1985 Sławomira Jastrzębskiego). *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypillijskiej*. Rzeszów, 109–214 (in Polish).

Zych, R. (2007). Społeczności międzyrzecza Dniestru i Sanu w dobie środkowego neolitu (IV tys. p. n. e.). *U źródeł Europy Środkowo-Wschodniej: pogranicze polsko-ukraińskie w perspektywie badań archeologicznych*. Rzeszów, 67–80 (in Polish).

Zych, R. (2008). *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce południowo-wschodniej*. Rzeszów, 227 pp. (in Polish).

*Стаття: надійшла до редакції 12.09.2018
прийнята до друку 16.10.2018*

INTERRELATION OF FUNNELBEAKER CULTURE ON ITS SOUTH-EASTERN BORDERLANDS

Andriy HAVINSKYI¹, Wojciech PASTERKIEWICZ²

*¹Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenko St., 24, 79008, Lviv, Ukraine, e-mail: andrham@ukr.net*

*²University of Rzeszów,
Moniuszki St., 10, 350015, Rzeszów, Poland, e-mail: wojpas@vp.pl*

The south-eastern boundary of the Funnelbeaker culture is defined by the basins of Dnister and Zakhidnyi Bug Rivers within the limits of Lviv and Volyn regions of Ukraine. Its further advance to the east was blocked by the more powerful Trypillia culture. Long-term studying of these cultures shows that the largest number of imports were found at the closest settlements, located between them, on the distance about 30–50 km. However, some items were discovered deeply on the territory of its neighbors (Bronocice, Kamień Łukawski, Zhvanets, Brinzeni).

The interrelations between them was peaceful and they did not cause significant changes in the material or spiritual culture of each other. An amount of imports in their environments does not exceed 1 %. These contacts began at around 3700/600 B.C., and continued during the stage CII of Trypillia culture, until the end of the existence of Funnelbeaker culture (2800 B.C.). On Volhynia, in particular in the Goryn and Viliya Rivers basins, these connections were much stronger than in the upper reaches of Dnister and Bug Rivers, which is obviously connected with the ways to the flint deposits, controlled by Trypillia culture. Among the groups of Trypillia culture, which interacted with Funnelbeaker culture, were Koshylivtsi, Brinzeni, Vykhatyntsi ones and Gorodsk type.

Key words: Funnelbeaker culture, Trypillia culture, cultural interrelations, imports, ceramic ware.